

TUOMAS HEIKKILÄ

Kaupunkien keskiaikaiset perustamiskertomukset

Esimerkinä sydänkeskiaikaiset Reims, Köln, Mainz ja Trier

Filosofian lisensiaatti Tuomas Heikkilä käsittelee sydänkeskiajan kaupunkien perustamiskertomuksia. Esimerkinään neljä Euroopan arkkipiispankaupungia – Reims, Trier, Köln ja Mainz. Heikkilä tarkastelee erityisesti kaupunkien välistä arvovaltakilpailua.

■ Perehdyttäessä keskiaikaisiin kaupunkien perustamiskertomuksiin on erotettava toisistaan kaksi seikkaa: kaupungin varsinainen, ensimmäinen perustaminen ja keskiaikaisessa uskonnon leimaamassa historiankirjoituksessa sen uudelleensyntymäksi tai toiseksi perustamiseksi katsottu kristillistäminen. Niillä voitiin kerskailla ja mahtavaa, myyttistä historiaa havittelevalle kaupungille oli välttämätöntä liittää perustamiset osaksi historian suurta kertomusta.

Kertomukset kaupungin perustamisesta olivat keskiajalla hyvin suurelta osin keksittyjä. Fiktiivisten tarinoiden laatijoiden motiivit olivat usein konkreettisia: haluttiin korostaa oman kaupungin tai oman kirkon merkitystä kilpailijoihin verrattuna. Toisaalta syitä oman mahtavan historian kehittämi-

selle saattoi olla hyvin monenlaisia ja ne saattoivat kummuta yhtä hyvin kaupunkilaisten omista tarpeista ja perimätiedosta kuin paikallisen piispan tai maallisen hallitsijan toiveista.

Kaupungin nimi, sen sijainti tai jokin vanha traditio saattoi olla perustamiskertomuksen lähtökohta. Tarinoiden laatijat – useimmissa tapauksissa kirkon tai nousevan porvariston edustajat – eivät kuitenkaan toimineet ilman esikuvia. Keskiajan kaupunkeihin liittyvien kertomusten taustalla vaikutti voimakkaana antiikin *descriptions* ja *laudes urbiumin* perinne.¹

Keskiajalla kehittyissä kaupunkien perustamiskertomuksissa on joitakin piirteitä, joiden katsottiin olevan kaupungin statukselle niin merkittäviä, että ne toistuvat tarinasta toiseen. Ensiksi oli tärkeää todistaa kaupungin ylivertainen vanhuus. Tämä tapahtui usein dateeraamalla kaupungin synty niin Alppien etelä- kuin pohjoispuolellakin roomalaisaikaan tai peräti sitä varhaisempaan historiaan. Toisaalta kristillisellä keskiajalla oli myös välttämätöntä osoittaa kaupungin kristillistämisen tapahtuneen hyvin varhain; mieluiten kaupungin kirkko tai piispanistuin johdettiin suoraan apostoliseen aikaan. Paikallisen kirkon perustamiseen liittyi usein pyrkimys osoittaa sen syystä tai toisesta johtuva erityinen pyhyys. Kolmas keskeinen piirre kaupunkien historiaan liittyvissä tarinoissa oli jonkin vakiintuneen esimerkin – useimmiten Rooman tai Jerusalemin, harvemmin Ateenan – jäljittely.

On kiinnostavaa havaita, että kenties kaikkein selvimmin mainitut piirteet näkyvät Alppien pohjoispuolisiin kaupunkeihin liitetyissä tarinoissa. Valaisevan esimerkin

tarjoaa Alppien pohjoispuolisen manner-Euroopan neljän tärkeimmän arkkipiispankaupungin – Mainzin, Kölnin, Trierin ja Reimsin – välinen keskinäinen kilpailu, jossa kaikilla mainituilla kaupunkien historiaan liitetyillä aspekteilla oli oma tärkeä roolinsa. Kaupungit edustivat Alppien pohjoispuolen Euroopan kaupunkien ehdotonta huippua. Niiden johdossa oli sydänkeskiajalla pitkälti arkkipiispa, jonka tavoitteista käsin paikallishistoriaa muokattiin. Kaupunkien valtiat kilpailivat valtakuntiansa poliittisista ja hengellisistä johtopaikoista. Perustamiskertomusten käyttö oli tässä vain yksi juonne. Kaupunkien hengellisten johtohahmojen pyrkimysten ohella kaupunkitarinoissa alkaa 1000-luvulta lähtien näkyä myös nousevan maallisen luokan paikallis-patriotismi. Varsinkin Trierissä, jossa arkkipiispan asema oli 1000-luvulla suhteellisen heikko, tämä näkyy selvästi.

Muinaiset metropolit

Keskiajalle tyypillisen vanhuutta arvostaneen ajattelutavan mukaisesti oli siis tärkeää osoittaa kaupungin korkea ikä. Hyvin harvassa kaupungissa uskallettiin kuitenkin mennä niin pitkälle kuin todellisuudessa ensimmäisellä kristillisellä vuosisadalla syntyneessä Trierissä.² Siellä kehitettiin noin vuoden 1000 tienoilla tarina, jonka mukaan assyrialainen prinssi Trebeta olisi perustanut kaupungin jo 1300 vuotta ennen Rooman perustamista. Yhtenä perusteena tälle pidettiin kaupungin latinankielisen nimen, *Treveris*, ja Trebeta-prinssin nimien samankaltaisuutta. Pian tarinan keksimisen jälkeen Trieristä löydettiin yllättäen myös Trebetan epitafi, mikä todisti asian lopullisesti.

Trierin Trebeta-tarinan tuntemus levisi pian tärkeimpiin kilpailijakaupunkeihin ja laajemmin erityisesti Rein-joen itäpuolelle.³ Tarinan leviäminen tarjoaa hyvän esimerkin siitä, kuinka kaupunkien perustamiskertomukset levisivät – tai niitä levitettiin – aikaa myöten, ja kuinka laajalti ne saattoivat vaikuttaa. Onkin varmaa, että keskenään kilpailevat kaupungit tunsivat toistensa historian varsin hyvin. Tätä osoittaa myös eri kaupunkeihin liitettyjen kertomusten selkeä vuorovaikutus. Yhdessä kaupungissa kek-

sitty uusi omaan historiaan liitetty piirre löysi nopeasti tiensä myös muiden kaupunkien historiaan.

Aikaa myöten, kirkollisen auktoriteetin menettäessä suhteellista merkitystään kaupunkiyhteisössä ja nousevan porvariston aseman vahvistuessa, kaupunkien varsinaisen ensimmäisen perustamisen merkitys kasvoi kertomuksissa entisestään. Oman kaupungin esikristillisen historian korostaminen tai maallisten aspektien esiintuominen olivat nousevien maallisten mahtimiesten keinoja puolustaa etujaan kirkollisia auktoriteetteja vastaan. Porvaristolle, joka alkoi 1000-luvun jälkipuolelta tai 1100-luvulta lähtien olla yhä merkittävämmässä asemassa kaupunkiyhteisössä, oli tärkeää kehittää omalle ryhmälle historiallista merkitystä. Sinänsä uusi maallinen voimaryhmä kaupungissa halusi nojautua historian tuomaan arvovaltaan. Tässä suhteessa kaikille tuttu Rooman valtakunnan historia oli lyömättömässä asemassa. Niinpä Trierissä paikallinen, osin kuviteltu roomalaisaikainen senaatti oli 1000-luvun lopulta lähtien traditiossa tärkeässä asemassa, vaikka kaupungin vanhimmat juuret dateerattiin paljon roomalaisia varhaisempaan aikaan.

On mahdollista, että ajatus oman kaupungin perustamisen sijoittamisesta esiroomalaiseen aikaan saatiin Trierissä sen perinteisen kilpailijan, Reimsin, viimeistään 800-luvulla kehitetystä perustamiskertomuk-

1. Näistä ks. yleisesti, mutta erinomaisen sekavasti Carl Johan Classen (1980) *Die Stadt im Spiegel der Descriptiones und Laudes urbium in der antiken und mittelalterlichen Literatur bis zum Ende des zwölften Jahrhunderts. Beiträge zur Altertumswissenschaft*, Hildesheim und New York.

2. Ks. Nancy Gauthier (1986) *Topographie chretienne des cites de la Gaule des origines au milieu du VIIIe siècle. I. Province ecclesiastique de Treves*, Paris, 19.

3. Tarina levisi vähitellen varsin laajalle, lähinnä Reinin itäpuolelle. Sen nielaisivat esim. Marianus Scotus, Siebert Gemblouxlainen, Otto Freisingilainen ja Godefridus Viterbolainen. Kaikkiaan tarina tunnetaan 1500-luvun alkuun mennessä 52 eri lähteestä, joista vain neljä oli Trieristä. Ks. Ilse Haari-Oberg (1994) *Die Wirkungsgeschichte der Trierer Gründungssage vom 10. bis 15. Jahrhundert. Europäische Hochschulschriften. Reihe III. Geschichte und ihre Hilfswissenschaften*, Bern, Berlin, Frankfurt/M., New York, Paris und Wien, 12.

sesta.⁴ Sen mukaan kaupungin olisi perustanut Rooman perustajan Romuluksen veli Remus. Keskeisenä perusteena teorialle oli Reimsin latinankielinen nimi, *Remis* tai *civitas Remorum*, joka viittasi paikallisen tulokunnan mukaan suoraan Remukseen. Kun 900-luvulla vielä pidettiin mahdollisena, että kaupungin perustaja olisi ollut joku Remuksen sotilaista,⁵ tarinan myöhemmissä – ilmeisesti arvovaltakilpailun kovennuttua kirjoitetuissa – versioissa Remuksen osuutta pidettiin jo selvänä. Joka tapauksessa kaupungin korkea ikä oli varmistettu ja kilpaillakseen iässään Reimsin kanssa Trierillä ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin dateerata oma perustamisensa aikaan ennen Roomaa.

Siinä missä Trier ja Reims turvautuivat varsin fantastisiin keinoihin ikänsä todistelussa, Mainzissa ja Kölnissä pysyttiin realistisemmilla linjoilla. Molempien kaupunkien perustaminen ajoitettiin suhteellisen totuudenmukaisesti roomalaisaikaan. Tosin perustamisen yhteyteen haluttiin mielellään liittää ylimääräistä gloriata: Mainzin perustajaksi katsottiin Julius Caesar ja Drusus,⁶ jotka olisivat itse epäilemättä hämmästyneet moisesta kunniaista. Kyse oli kuitenkin tyyppillisestä perustamiskertomusten piirteestä: oman kaupungin haluttiin nähdä liittyneen merkittäviin historiallisiin tapahtumiin tai henkilöihin.

Kirkkojen perustaminen

Samoin kuin kaupungin perustamisen dateeraamisessa varhaiseen aikaan, myös sen kristillistämisen ja paikallisen kirkon perustamisessa menttiin Trierissä kauimmas historiaan. Siellä oman kirkon vanhuuden todistamiseen oli myös kiinnitetty huomiota jo paljon aiemmin kuin varsinaisen kaupungin perustamiseen. Ainakin 800-luvulta lähtien tunnetaan tarina, jonka mukaan pyhän Pietarin opetuslapset Eucharius, Valerius ja Maternus käännyttivät kaupungin ja perustivat kristillisen Trierin jo ensimmäisellä vuosisadalla. Kertomusta perustettiin monin tavoin hagiografiassa, yhtenä perusteena oli jälleen kaupungin nimi: kun *Treveris* muunnettiin muotoon *Treviris* se oli lähellä latinan sanoja *tres viri*, kolme miestä, mikä osaltaan osoitti luonnollisesti

kolmen apostolin käännyttäneen kaupungin.⁷

Trierin historioitsijat käyttivät omassa tarinassaan häikäilemättä hyväkseen Kölnin kirkon varhaisinta historiaa. Mainituista Trierin kirkon perustajista Maternusta pidettiin Kölnissä yhtenä oman kirkon ensimmäisistä piispoista – tosin hänet sijoitettiin paikallisessa traditiossa 300-luvulle. Omimalla todellisuudessa Kölnissä vaikuttanut Maternus Trierin kolmanneksi piispaksi Köln saatiin ovelasti näyttämään Trieristä käsin kristillistetyltä ja siten Trierin hengellisessä määräysvallassa olevalta. Toisaalta myös kölniläisten vastaus oli ovela: siellä liitettiin omaan versioon pian Trierin käsitys Maternuksen asemasta Pietarin oppilaana ja näin onnistuttiin Kölnin kristillinen historia johtamaan apostoliseen aikaan.

Kölnin vahvaa kirkollispoliittista asemaa sydänkeskiajalla todistaa jo se, että Trierin ilmeisen tekaistua Maternus-historiaa ei vauvauttu dementoimaan kovin pontevasti. Kölnin omasta versiosta pidettiin kuitenkin kiinni, ja 900-luvun lopulla paikallinen arkkipiispa alkoi kiistellä trieriläisen virkaveljensä kanssa pyhän Pietarin sauvasta, jolla tautiin kuollut Maternus oli aikanaan herätetty henkiin. Lopulta sauva jaettiin kahtia, ja molemmat kaupungit saattoivat pitää omat kristillistämisversionsa.

Rein-joen itäpuolisista metropoleista Mainz piti pitkään kiinni varsin totuudenmukaisesta kertomuksesta koskien kristillistä perustamistaan. Sen mukaan kaupungin lopullinen kristillistäjä oli 700-luvulla vaikuttanut pyhä Bonifatius, joka oli vähitellen seuraavien vuosisatojen kuluessa saanut varsin laajalti tunnustetun aseman koko Germanian apostolina. Aina 900-luvun lopulle saakka Bonifatiuksen maine riittikin pönkittämään Mainzin kaupungin ja arkkipiispan asemaa saksalais-roomalaisen valtakunnan hengellisenä keskuksena. Uuden vuosituhannen myötä Köln ajoi kuitenkin merkityksessä Mainzin ohitse ja myös Mainzin oli kehitettävä käännyttämiselleen vanhempi historia vastineeksi Trierin ja Kölnin kirkkojen apostoliselle perustamiselle. Ratkaisu pulmaan oli omintakeinen: Mainzin kristillistäjäksi alettiin 1060-luvulta lähtien

katsoa fiktiivinen 300-luvulla vaikuttanut piispa Theonestus.⁸ Paikallisen kirkon perustamista ei siis dateerattu yhtä varhaiseksi kuin kilpailijoiden. Toisaalta paikallisen tradition voima oli niin suuri, että kertomuksen lähtökohtana oli edelleen Bonifatius, jonka prefiguraatioksi Theonestus pitkälti esitettiin. 1100-luvulla eli hämmästyttävän myöhään Mainzissa katsottiin kuitenkin tarpeelliseksi johtaa paikallisen kirkon perustaminen yhtä varhaiseen historiaan kuin kilpailijansa: piispaluettelon kärkeen lisättiin apostoli Paavalin oppilas Crescentius.⁹

Kölnin, Trierin ja Mainzin välisestä arvovaltakamppailusta erillään myös Reims sijoitti kristillistämisenä pyhän Pietarin opetuslasten aikoihin. Viimeistään 800-luvulta lähtien esiintyneen paikallisen tarinan mukaan Pietari oli näet lähettänyt opetuslapsensa Sixtuksen käännyttämään Remuksen perustamaa Rooman sisarkaupunkia. Samalla tavoin kuin Mainzissa, myöskään Reimsin kristillisessä historiassa oman kirkon kuviteltu perustaja ei kuitenkaan ollut keskeisellä sijalla. Kuten Mainzissa Bonifatiuksen, Reimsissä vedottiin kaupungin 400-luvun lopun piispa Remigiuksen arvovaltaan. On silmiinpistävää, että vertailluista kaupungeista juuri Mainz ja Reims, joilla ei ollut kilpailijoidensa kaltaista kiinnostusta luoda omalle kaupungille seikkaperäistä varhaiskristillistä historiaa, nauttivat hyvin pitkään yksinoikeutta paikallisen hallitsijan kruunaukseen. Havainto puhuu selvää kieltä kaupunkeihin liitettyjen kertomusten laatimisen motiiveista: niin kauan kuin oman kaupungin arvovalta-asema oli turvattu, sen perustamiskertomuksille ei ollut suurta tarvetta. Mikäli kaupungin asema oli huono tai heikkeni, omien vaatimusten tueksi oli kehiteltävä mahtava menneisyys.

Osaltaan oman kaupungin varhainen kristillistäminen eli sen kirkon perustaminen kulki käsi kädessä paikallisen pyhimysmaailman propagoinnin kanssa. Oli selvää, että kussakin tapauksessa kristinuskon alueelle tuoneet olivat olleet pyhiä miehiä, joilla oli keskiajalla tärkeä sija paikallisten pyhimyskulttien joukossa. Kunkin kaupungin tärkeimmät pyhimykset ja heidän pyhään-

jäännöksensä liittyivät myös saumattomasti kaupunkien väliseen arvovaltakamppailuun. Niinpä esimerkiksi Trierin ja Kölnin arkkipiispat kilpailivat 900-luvun lopulla kiihkaasti yhteisen pääpyhimyksensä, pyhän Pietarin sauvasta. Lopulta kilpailu päättyi tasapeliin, kun arvokas reliikki sahattiin kah-tia ja molemmat osapuolet saivat siitä oman puolikkaansa. Samalla tavoin Trierin arkkipiispat pyrkivät halki sydänkeskiajan osoittamaan, että heidän edeltäjänsä, pyhä Maternus, oli ollut myös Kölnin piispa ja Kölnin olisi siksi taivuttava Trierin määräysvaltaan.

4. Ensimmäisen kerran tarina mainitaan vuonna 816 kirjoitetussa p. Sixtuksen *vitassa*. Ks. Pierre Desportes (1979) *Reims et les Rémois aux XIIIe et XIVe siècles*, Paris, 530. Seuraavat maininnat ovat eräässä 900-luvun reimsiläisessä runossa (ks. Leopold Delisle, toim., 1866, *Rouleaux des morts du IXe au XVe siècle*, Paris, 17–18, Nr. 10), Flodoardilla (ks. alla) sekä Asellus Scholasticuksen visiossa (*Vision d'Ascellus Scholasticus. Poésies populaires latines antérieures au douzième siècle*. Hg. v. Edéstand du Meril. Paris 1843). Viimeistään 1100-luvulla tarina oli saavuttanut jalansijaa jo muissa piispankaupungeissa, ks. esim. Anselmi Havelbergensis vita Adalberti II Moguntini. Monumenta Moguntina. Bibliotheca rerum Germanicarum III. Ed. Philippus Jaffé. Berolini MDCCCLXVI, 568–603, tässä 575.

5. Flodoard, *Historia ecclesiae Remensis*, liber I, c. 1: *”De urbs namque nostrae fundatore seu nominis inditore non omnimodis a nobis approbanda vulgata censetur opinio, quae Remum, Romuli fratrem, civitatis huius institutorem ac nominis tradit auctorem ... Probabilis ergo videtur, quod a militibus Remi, patria profugis, urbs nostra condita ... putatur.”* (Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, = MGSS, XIII).

6. Ks. Passio sancti Albani martyris. Thesaurus monumentorum ecclesiasticorum sive lectiones antiquae. Ediderunt Henricus Canisius et Jacobus Basnage. Tomus IV. Amstelaedami MDCCXXV, 157–166, c. 24.

7. Ks. Tomi Diederich, (1994) ”Stadtpatrone Rhein und Mosel”, *Rheinische Vierteljahrsblätter. Jahrgang 58*, 25–86, tässä 40; Alfred Haverkamp (1987) ”Heilige Städte’ im hohen Mittelalter”. Mentalitäten im Mittelalter. Methodische und inhaltliche Probleme, Vorträge und Forschungen, Band XXXV, Sigmaringen, 119–156, tässä 128–129.

8. Ks. Passio sancti Albani martyris, 157–166. (MGSS XV/2.)

9. Wilhelm Levison (1948) ”Die Anfänge rheinischer Bistümer in der Legende”, *Aus rheinischer und fränkischer Frühzeit. Ausgewählte Aufsätze von Wilhelm Levison*, Düsseldorf, 7–27, 12; L. Duchesne (1915), *Fastes épiscopaux de l’ancienne Gaule. Tome deuxième. L’Aquitaine et les Lyonnaises. Tome troisième. Les provinces de nord et de l’est*, Paris, 156–160. Ks. myös MG SS XIII, 314.

Arvostetut esimerkit

Hyvin monet kaupungit pyrkivät keskiajalla manipuloidun historiansa kautta luomaan erityissiteen johonkin menneisyyden tärkeimmistä kaupungeista ja jäljittelemään sitä. Kun haluttiin korostaa oman kaupungin tieteiden ja taiteiden kukoistusta, vertauskuvaksi valittiin Ateena. Ateena-maininnat ovat suhteellisen harvinaisia keskiaikaisissa kaupunkien ylistyksissä ja tarkastelun kohteena olevista kaupungeista ainoastaan Mainzia verrattiin Ateenaan.¹⁰

Paljon tärkeämpiä vertauskohtia ja jäljitelykohteita olivat Jerusalem ja erityisesti Rooma. Jerusalemin jäljittely perustui lähes yksinomaan sen asemaan hengellisenä esimerkkinä. Rooman rooli esikuvana oli sen sijaan monipuolisempi ja sen tunnetun maallisen historian vuoksi oman kaupungin vertailu Roomaan loi hengellis-kirkollisen yhteyden ohella oman kaupungin ja Rooman välille myös käytännön maallispoliittisen siteen. Jo tämän vuoksi oman kirkon apostolisen ja suoraan Roomasta käsin tapahtuneen perustamisen korostaminen oli tärkeää.

Monissa kaupungeissa yhteyttä Jerusalemiin ja erityisesti Roomaan pyrittiin myös luomaan jäljittelemällä joitakin niiden rakennuksia tai ylipäätään topografiaa.¹¹ Käsitteilyn kohteena olevissa kaupungeissa moinen pyrkimys näkyi monin tavoin. Hyvänä esimerkkinä voidaan mainita Köln, jossa yksi kaupungin kukkuloista oli nimetty Capitolinukseksi vastaamaan Rooman kuulua kukkulaa. Molempien laelle oli lisäksi rakennettu neitsyt Marialle pyhitetty kirkko. Samantapaisia esimerkkejä löytyy niin Mainzista ja Trieristä kuin Reimsistäkin, joskin tyypillisimmillään Rooman arkkitehtoninen jäljittely liittyi ehkä yllättäen tavallisiin, vähemmän tärkeisiin piispankaupunkeihin. Laajemmin sakraalin topografian ohella erityisesti Rooman tärkeimpiä kirkkoja jäljiteltiin yksittäisissä kirkkorakennuksissa. Samoin myös roomalaista liturgiaa ja jumalanpalvelusten eri *statioita* pyrittiin jäljittelemään. Kaikkein laajimmat suunnitelmat tässä suhteessa oli Cambrailla, Liègellä, Wormsilla, Verdunilla ja Utrechtilla.¹²

Samantyylinen antiikkiin johdettu perus-

tamistarina oli Reimsin kirkkoprovinsiin kuuluvalla Tournain kaupungilla, joka yritti 1100-luvun puolimaista lähtien suurempien katedraalikaupunkien tapaan päteä *altera* tai *minor Romana*.¹³ Tähän liittyen kaupungin rakennuksille kehitettiin täysin fiktiivistä roomalaisaikaista historiaa sekä koko kaupungille täysin satumainen perustamistaru, jonka eräs kaupungin hengenmiehistä oli tarinan mukaan saanut kuulla visiossa kaupungin ensimmäiseltä piisपालta, pyhältä Eleutheriukselta. Tarinan mukaan Tarquinius Priscus, Rooman viides kuningas perusti Tournain vuonna 606 eKr. Tämän jälkeen roomalaiset olisivat kutsuneet uutta kaupunkia nimityksillä *minor Roma* ja *altera Roma*. Tournain motiivina perustamislegendan keksimisessä oli pyrkimys saada oma kaupunki jälleen nostettua piispanistuimeksi. Tässä kaupungin korkean iän todistaminen oli keskeisellä sijalla.¹⁴ Arkkipiispankaupunkien välisen kilpailun ohella kaupunkien perustamiskertomuksia käytettiin siis aseina myös kirkkoprovinsien sisäisessä hierarkiakamppailussa. Näin myös suurten metropolien, kuten Reimsin, Mainzin, Trierin ja Kölnin perustamiseen liitetty kertomukset oli suunnattu monille ta-soille.

Rooman jäljittely arkkitehtuurissa ja historiankirjoituksessa oli innokkaimmillaan 900- ja 1000-luvuilla. Vielä 1100-luvulla kuitenkin Germanian primaattia ja siten Alppien pohjoispuolisen Rooman asemaa havitelleet Köln ja Mainz lisäsivät kaupungin sinetteihinsä paljonpuhuvat lauseet. Köln julisti sinetissään olevansa Rooman kirkon uskollinen tytär, *Romanae Ecclesiae Fidelis Filia*, kun Mainz lisäsi lauseeseen vielä maininnan *Specialis*, erityinen.¹⁵

Trierissä, Kölnissä ja Mainzissa kaupungin aseman korostamiseen liittyi myös epi-teetin *nova* tai *secunda Roma* käyttäminen.¹⁶ Samoissa kaupungeissa pyrittiin myös osoittamaan oman kaupungin erityinen pyhyys. Kyseessä oli keskiajalla varsin laajalti levinnyt, osin kaupunkien kristillistämiseen liittynyt kaupunkikertomusten piirre. Kölniä kuvattiin jo ainakin 800-luvulta lähtien termillä *sancta*, Trierissä sama ilmaus tuli käyttöön 900- tai 1000-luvulla. Mainzissa

puolestaan aihetta muunneltiin ja 1100-luvulla tartuttiin jo sata vuotta aiemmin Kölnissä esiintyneeseen teemaan: kaupunkia alettiin kutsua *aurea Moguntinaksi*, kultaiseksi Mainziksi. Pyhyiden aspektin ohella moinen ilmaus sisälsi myös viittauksen Jerusalemin yhteyteen; Johanneksen ilmestyksen kultainen kaupunkihan on Jerusalem.¹⁷

Perustamistarinat kaupunkien käytössä

Edellä käsitelty esimerkki valaisee joitakin keskeisiä puolia keskiaikaisten kaupunkien perustamistarinoiden käyttö- ja kehitysmahdollisuuksista. Kaikkein innovatiivisimmat ja fantastisimmat tarinat näyttävät syntyneen siellä, missä niille oli suurin tarve. 900- ja 1000-luvuilla Trierin kaupungin ja arkkipiispan valta taantui ja ennen niin mahtavaa kaupunkia uhkasi ajautuminen merkityksettömyyteen; siksi siellä oli suurin tarve oman historian kehittelylle. Seurauksena olivatkin kaikkein fantasiantäyteisimmät kaupungin perustamiseen liittyneet tarinat. 1000-luvun puolimaista lähtien sama tilanne on nähtävissä Mainzissa. Kölnissä ja Reimsissä moista tarvetta ei tullut yhtä voimakkaana: molemmat kaupungit vakiinnuttivat sydänkeskijällä asemansa, Köln saksalais-roomalaisen valtakunnan ja Reims Ranskan merkittävimpänä arkkipiispankaupunkina.

Kun kyse oli kaupunkien välisestä kilpailusta, omien perustamiskertomusten kehittelyn ohella seurattiin tarkoin kilpailijoiden propagandaa. Yhden kaupungin oman historian paisuttelu sai pian muilta vastauksen samoin aseina. Onkin jännittävää huomata, kuinka aluksi yhteen kaupunkiin liittynyt tarinan piirre löysi hyvin pian tiensä myös kilpailijoiden perustamiskertomuksiin. Useimmiten asemaltaan uhattuun Trierin kaupunkiin liittyneet kertomukset toivat omaan historiaan ensimmäisenä uusia nä-

kökulmia, joita muut sitten jäljittelivät. Vasta 1100-luvun alussa trieriläisten onnistui löytää keino korostaa tarinoissa asemaansa ilman jäljittelijöiden pelkoa: kaupungista löydettiin apostoli Mattiaan hauta. Ainoana Alppien pohjoispuolisena apostolihautana sillä oli suunnaton arvo kaupungin propagandassa.¹⁸ Koska kaikkien muiden apostolien hautapaikat tunnettiin jo aiemmin, Reimsin, Kölnin tai Mainzin oli mahdotonta kehittää samantyylistä tarinaa.

Vaikka historia tarjosi kaupungille mainion arsenaalin oman aseman korostamiseksi, olisi väärin tuomita kaikki kaupunkitarinoiden piirteet vain kaupungin maallisen tai hengellisen kunnianhimon tuotteiksi. Taustalla oli myös vilpitöntä uskoa kuvattujen tapahtumien totuudenmukaisuuteen. Kaiken kaikkiaan keskiaikaiset kaupunkien perustamiskertomukset puhuvat historioitsijaa mairittelevaa kieltä menneisyyden merkityksestä. ■

10. Gozechini scholastici epistola ad Valcherum. PL 143, 885–908, 889. Kirjeen kirjoittanut Gozwin oli myös Mainzin Theonestus-tradition luoneen Passio s. Albanin kirjoittaja. Ateenaan verrattiin 1000-luvun puolimaissa myös Regensburgia (ks. Translatio s. Dionysii. MG SS XI, 355) ja 1100-luvun alussa Bergamoa (ks. Liber Pergaminus, 455).

11. Ks. kokoavasti Frank G. Hirschmann (1998) *Stadtplanung, Bauprojekte und Grossbaustellen im 10. und 11. Jahrhundert. Vergleichende Studien zu den Kathedralstädten westlich des Rheins. Monographien zur Geschichte des Mittelalters*, Stuttgart, 475–484.

12. Ks. Hirschmann (1998) 478.

13. Ks. Liber de antiquitate urbis Tornacensis ex revelatione Heinrici. MG SS XIV, 352–357, tässä 356; Hirschmann (1998) 480; William Hammer (1944) "The Concept of the New or Second Rome in the Middle Ages", *Speculum* 19, 61.

14. Ks. Hirschmann (1998) 481.

15. Ks. Haverkamp (1987) 123–124.

16. Hammer (1944) 50–62.

17. Ks. Haverkamp (1987) 123.

18. Ks. esim. Frank G. Hirschmann (1996) "Civitas sancta. Religiöses Leben und sakrale Ausstattung im hoch- und spätmittelalterlichen Trier", 2000 Jahre Trier, II, Trier im Mittelalter, Trier, 399–476, tässä 451.